

Методи наукових досліджень в лексикології

План лекції

1. Методологія, методика і методи наукового дослідження в лексикології
2. Концепція дослідження
3. Основні принципи і методи лексикологічного дослідження

Методи наукових досліджень

▶ Загальні:

- ▶ Методи емпіричного дослідження (спостереження, вимірювання, порівняння, експеримент);
- ▶ Методи теоретичного дослідження (абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання)

▶ Спеціальні:

- ▶ Метод прогнозування, передбачення результату на основі аналізу;
- ▶ Дисперсний, або факторний аналіз (вплив різних факторів на результат);
- ▶ Кластерний аналіз (розподіл сукупності об'єктів на групи схожих об'єктів).

Лексикологічні методи

- ▶ Гіпотетико-дедуктивний метод
- ▶ Метод опозицій
- ▶ Метод дистрибутивного аналізу
- ▶ Валентнісний аналіз
- ▶ Контекстуальний аналіз
- ▶ Компонентний аналіз
- ▶ Дериваційний та морфемний аналіз
- ▶ Метод безпосередніх (ІС) та кінцевих (УС) складників
- ▶ Синхронічний та діахронічний аналіз
- ▶ Актомовленнєвий аналіз
- ▶ Фреймовий аналіз

Гіпотетико-дедуктивний метод

Перш ніж стати теорією, гіпотеза потребує перевірки і доказовості.

Етапи методу:

- встановлення критеріїв дослідження;
- збір фактів мовного матеріалу (джерела: худ. літ., драм.твори, словники, опитування інформантів тощо);
- побудова гіпотези;
- перевірка її істинності на нових фактах, співставленні, уточненні.
- Г.-Д.М. + інші методи забезпечують більшу надійність результатів.

Спостереження - пояснення - класифікація фактів

Метод опозицій (М.О.)

Будується на теорії опозицій(Н.Трубецкой)

Сутність теорії: не всяка розбіжність є опозицією, а лише, коли між її членами є подібності і розбіжності.

Подібності - основа для порівняння, розбіжності - для виявлення диференційної ознаки.

Отже, опозиція - наявність однієї диференційної ознаки поряд з подібністю інших ознак.

Метод опозицій

- Бінарні/дихотомічні: наявність/відсутність ознаки;
- Градуальні/ступеневі: члени опозиції відрізняються за різним ступенем ознаки, напр. **affect-torment-torture** (різний ступінь інтенсивності страждання);
- Еквіполентні: розбіжність між членами якісна, напр.:
- kid 'козеня' :: kid 'шкіра' - метонімічний перенос
- :: kid 'дитина, маля' - метафоричний перенос
- girl :: maiden (poetic) :: lass (Scot.) - стилістичні синоніми
- :: - знак опозиції

Метод опозицій ефективний при складанні класифікацій

Дистрибутивний аналіз

Дистрибуція - сума всіх оточень/позицій мовного елемента, його сполучуваність з іншими елементами. Класи слів позначаються літерами (дистрибутивні формули):

make + N

- make a coat

make +(the) + N + V

- make the machine go

make + A

- make sure

make + A+N+for+N

- make a good wife for him

Дистрибутивні формули зручні для класифікації прикладів, виявлення варіативності значення, функціонування, сполучуваності слів

Витоки - у структуралізмі.

Дистрибутивно-статистичний аналіз

Поєднання статистики з дистрибутивним аналізом (Апресян, Шайкевич) й валентнісним аналізом (Хельбіг).

Широке застосування в лінгвостатистиці, дослідженні особливостей структури тексту чи мови. Так, в мові “несерйозних” персонажів Шекспіра (слуг, дурнів, блазнів) підвищена частота неозначеного артикля.

Валентнісний аналіз

- ▶ В.а. - багато спільного з д.-с.а. (від лат. *valentia* “сила”), введений Кацнельсоном у 1948 р.
- ▶ **Валентність** - здібність слова вступати в певні комбінації з іншими словами в реченні.
  - одновалентні предикати: падати, тонути
  - двовалентні: знаходити, ловити
  - трьохвалентні: давати, дарувати

Валентність слова зумовлена змістовими, граматичними, експресивними і стилістичними факторами.

Стадії: встановлюється список “валентних слів”, визначається тип текстів для їх вибірки і загальний об’єм вибірки.

Сфера застосування - словотвір, демонстрація взаємодії денотативного й емотивного компонентів в значенні слова.

Типи: внутрішня (словотвір) і зовнішня валентність слова.

Контекстологічний аналіз

- Зв'язок з теорією контекстної семантики (Лондонська школа, Дж.Ферс, послідовник Б.Малиновського): *”висловлення контекстуально (ситуативно і соціально: ролі, статус) зумовлено”*.
- Перспективний в теорії комунікації й прагматиці.
- Методика контекстуального аналізу - Н.Н. Амосова (на матеріалі англ. фразеології при розрізненні постійного й мінливого контексту ФО).

Типи контексту

- ▶ Лексичний
- ▶ Синтаксичний
- ▶ Морфолого-синтаксичний
- ▶ Конструктивний
- ▶ Змішаний

Стилістичний контекст не обмежується рамками безпосереднього оточення елемента, а враховує дистантні зв'язки в тексті в цілому й можливі асоціації в тезаурусі читача.

К. а. враховує фонові знання комунікантів, мовленнєвої ситуації та рольової структури спілкування. Фактор антропоцентризму (уваги до людини) - домінантний.

Компонентний аналіз

- ▶ Дистрибутивний, контекстологічний і валентнісний аналіз - на врахуванні синтагматичних зв'язків ЛО.
- ▶ КА - на врахуванні парадигматичних зв'язків в системі мови. Це метод розкриття семантики слів.
- ▶ **Сема** - семантичний компонент слова, елементарна складова його значення.
- ▶ Засновники КА - амер. антропологи Ф.Гудинаф та У. Лаунсбері (на матеріалі родинних термінів амер. індіців).
- ▶ Послідовники - Дж.Катц, Дж.Фодор, Ю.Найда, рос. Ю.Д.Апресян, І.В.Арнольд, Р.С.Гінзбург, Ю.Н. Караулов, О.М.Мєднікова та ін.
- ▶ Принцип КА - в основі ідеографічного тезаурусного словника Роже, тобто слова не в алфавітному порядку, а за своїм значенням, за тематичними рядами.

КА: типологія сем

Семи легко розпізнаються носіями мови і тлумачаться в словникових дефініціях, напр. слово *hum* - 'a continuous murmuring sound' має семи [звук] і [безперервність], в свою чергу *murmur* - 'a low continuous sound, vague or indistinct' дає ще дві семи [неголосно] і [нечітко].

Ієрархія сем:

Класема - сема лексико-граматичного розряду,
категоріальна сема (до якої частини мови належить)

Гіперсема - тематична сема

Маркер - сема-дескриптор

Дистингвішер - сема ідентифікації, виокремлення, напр. в слові *spinster* сема 'не була в шлюбі' - дистингвішер, сема 'жінка' - маркер, сема 'жива істота' - тематична сема, сема 'іменник' - категоріальна сема

Дериваційний синтез (ДС) і морфемний аналіз (МА)

- ▶ Комунікація як синтез і аналіз номінацій (теорія словотворення і морфеміка)
- ▶ Мовець: синтезує, творить нові ЛО (на базі існуючих)
- ▶ Слухач: аналізує компоненти ЛО і розшифровує її значення
- ▶ ДС як позиція мовця передує у часі МА як позиції слухача
- ▶ У ДС і МА об'єкт один, цілі різні.
- ▶ ДС - аналіз словотворчої структури : афіксація, усічення, зрощення, конверсія, онома-topія тощо.
- ▶ МА - морфемний склад слова (ІС, УС).

Синхронічний і діяхронічний аналіз (СА і ДА)

- ▶ СА - аналіз слова на одному з етапів свого розвитку (в конкретний період), ґрунтується на порівнянні з іншими ЛО однієї лексичної системи, місця слова і його компонентів в цій системі (напр. морфологічне членування слова і співставлення афікса і кореня як похідної і продукуючої основи).
- ▶ ДА - аналіз слова на різних етапах розвитку (напр. членування слова на більш ранньому етапі розвитку, його етимологія:
ill-tempered (Scan. *illr* 'поганий' + Lat. *tempero* 'охолодж., змішувати' + *native -ed*)

Фреймовий аналіз

- ▶ Фрейм - формалізована структура для опису діяльності людини в контексті стереотипної ситуації: наша поведінка й очікування в магазині, ресторані, на дні народження, прийомі у лікаря тощо.
- ▶ Формально фрейм є сітка вузлів (слотів) і відношень між ними.
- ▶ Кожний вузол вказує на умови його заповнення.
- ▶ Мовні фрейми асоціюються зі сценою.

Фреймовий аналіз

- ▶ Сцена - зорові та інші види внутрішніх мисленнєвих образів, міжособових процесів спілкування, стандартних сценаріїв поведінки, зумовлених культурою, інституціональними структурами.
- ▶ Поняттю фрейма відповідає поняття асоціативних зв'язків, семантичного поля.

Прагмалінгвістичний аналіз

- ▶ ПА - комунікативно-функціональний аналіз слова.
- ▶ Завдання: роль слова в передачі інформації, впливу на співрозмовника, управлінні його поведінкою, прагненні до кооперації, створенні неоднозначності висловлення й запобіганню непорозуміння .
- ▶ Напрями: актомовленнєвий, дискурсивний, конверсаційний.

Корпусна лінгвістика

- ▶ розробка, створення й використання текстових (лінгвістичних) корпусів (ЛК). КЛ::ЛК
- ▶ ЛК - сукупність текстів, зібраних згідно з певними принципами, ознаками (мовою, жанром, автором, історичним періодом).
- ▶ Доцільність:
  - а) тексти в реальному контексті
  - б) великі обсяги текстів/мільйони слів/
  - в) можливість багаторазового використання
  - г) розробка дослідницьких методів, прослідковуючи шлях від даних до теорії, застосування схем до текстів, їх структуруацію: анотацію, part-of-speech tagging, abstraction (реферування)
  - д) аналіз статистичних даних

Лексикологічні завдання

- ▶ Морфологічний аналіз слова
- ▶ Дериваційний аналіз слова
- ▶ Семантичний аналіз слова
- ▶ Компонентний/семний аналіз слова
- ▶ Слово в синхронії й діяхронії
- ▶ Словотворення
- ▶ Сполучуваність/комбінаторика слів
- ▶ Пошук тематичних груп і лексико-семантичних полів
- ▶ Продуктивні/непродуктивні моделі словотворення
- ▶ Гнізда слів, їх виявлення
- ▶ Походження, еквівалентність, класифікація ФО
- ▶ Етимологія слова
- ▶ Запозичення в системі мови
- ▶ Токенізація (розбивка на орфографічні слова)
- ▶ Лематизація (приведення словоформ до словникової форми)

Література:

Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике. – М.: Высш. шк., **2011.** – С. **8-9**

Пятницька-Позднякова І.С. Основи наукових досліджень у вищій школі. –К.: Центр навч.літ., **2003.** – С.**109-110.**

Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. – К.: Академвидав, **2004.** – С.**49-56, 85-94.**

Дякую за увагу!!!

